

творчості в матриці сучасних наукових понять, еволюції художніх структур в їх синхронно-діахронному вимірі. Віддаючи належне науковій традиції, автор слушно розширює її межі, адже в нинішньому глобалізованому світі завдяки так званій “постмодерній свідомості” багато колишніх “демаркаційних” ліній між певними означеннями, критеріями, історичними практиками стерто. Сучасний стан теоретико-методологічної думки виявляє різні ступені засвоєння та продукування наукових істин, щораз закцентовуючи на їхній відносності. Чималу роль в цьому процесі відіграють різні дослідницькі генерації, широко презентовані в “Літературознавчій енциклопедії”. Вичерпність поданих фактів та об’єктивність оцінок поглиблюють розуміння літератури як творчості, її сутнісних значень і структурних закономірностей в естетичних, онтологічних, аксіологічних, епістемологічних аспектах. Кваліфікований аналіз теоретико-літературних тенденцій допомагає сформулювати розуміння історії літературознавчих учень, вибудувати єдину, логічно мотивовану систему наукових понять. Доступність викладу забезпечується детальним аналізом основоположних літерату-рознавчих теорій і методів із залученням суміжних гуманітарних дисциплін, посиланням на важливі літературно-критичні дослідження, розшифруванням культурних кодів різних епох, починаючи від давнього Сходу та Індії й завершуючи сучасними інтеграційними процесами світового мистецтва, проблемами культурологічного синтезу.

До об’єму матеріалу доречно залучено такі важливі аспекти сучасної практики, як інтернетні

джерела, наприклад, відомості про найбільшу інтернет-бібліотеку української поезії “Поетика”, юридичні складові літературної діяльності, зокрема питання про застереження авторських прав та ін. Слушною видається подача дефінітивних означень технічних параметрів книгодрукування, до яких належать такі поняття, як “гранки”, “верстка”, “договір видавничий” тощо.

Універсальність енциклопедії – своєрідне віддзеркалення обшару знань самого автора-укладача, що перебуває в постійному творчому пошуку, безперервному процесі продукування і втілення креативних наукових ідей. Думаю, не менш бажаним за рецензоване видання стане для читача наступний великий проект ученого – історія української літератури, що почала друкуватися на шпальтах журналу “Неопалима купина”. Власне, як і перший, він гідно відповідає на духовні запити часу, що вимагає нових розумінь, означень, смислів. “Літературознавча енциклопедія” яскраво це підтвердила навіть через маркетингову мережу. Так колись майже в “піратський” спосіб постала “Енеїда” Івана Котляревського, оскільки надто багато виявилось “любителей малоросійського слова”, які вже не хотіли задовольнятися численними списками і спровокували терпіння мецената Максима Парпури, котрий, усупереч авторській волі, надрукував довгоочікуваний твір. Прикметно, що це суспільство поставало на згарищі Великої Руїни й означило себе у Слові. Сучасні читачі також шукають себе у Слові. Тим відрадніше, що мовиться про слово енциклопедичне.

Мирослава Гнатюк

АВТОРИТЕТНА РЕВІЗІЯ

Дмитро Наливайко. Теорія літератури й компаративістика. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 347 с.

Сьогодні в українському літературознавстві компаративістика перебуває на піднесенні, зумовленому надходженням – упродовж останніх п’ятнадцяти років – нового теоретичного й методологічного матеріалу із Заходу (зокрема визнаних там філософів і культурологів просхідної орієнтації, таких як Едвард Саїд чи Гаятрі Співак). Отже, можна говорити про формування якісно нового варіанта інтегральної, як назвав її польський учений Богуслав Бакула, інтердисциплінарної компаративістики.

Аби осмислити значні досягнення літературної компаративістики останніх років, завдяки яким

ця маргінальна колись дисципліна долучилася до найпопулярніших у всьому циклі гуманітарних наук, варто пригадати історію її розвитку. Не секрет, що майже півтора столітнє панування французької школи завершилося лише 1958 року, коли на другому конгресі Міжнародної асоціації літературної компаративістики були засуджені позитивістська впливологія, шовіністичний підхід західних дослідників до власних національних літератур і недооцінка літератур “малих” європейських націй і слов’янського письменства. Під час конгресу звучали пропозиції щодо залучення до

порівняльних досліджень формалістських і структуралістських методів, але проти таких інновацій виступили вчені соціологічної орієнтації. На їхню думку, такий крок призводить до негативних наслідків: компаративні дослідження за допомогою “відновлених методів риторики, поетики і класичної метрики” потраплять у вузькі рамки “порівняльної поетики”, втратять свій пограничний характер. Боротьба між формалістами та вченими соціологічної чи антропологічної орієнтації не завершилася й досі. Проте саме на сучасному етапі літературна компаративістика послуговується різноманітними підходами й має змогу запозичувати науково-дослідницький інструментарій з інших, пограничних дисциплін.

Інтегральний характер має й нова книжка Дмитра Наливайка із символічною назвою “Теорія літератури й компаративістика”. Дослідження привертає увагу, по-перше, актуальністю самої тематики, адже розглядаються не лише “онтологічні” взаємозв’язки компаративістики з теорією літератури, а й рух сучасного порівняльного літературознавства до теорії. По-друге, тим, що кожна нова книжкова позиція відомого автора автоматично стає класичною; без її врахування подальші дослідження в цій галузі науки про літературу стають просто неможливими.

На думку автора, новітня компаративістика, яка пройшла складний шлях від генетико-контактного порівняльно-історичного літературознавства до розбудованої типологічної парадигми, широко залучає до свого оперативного інструментарію феноменологічну, герменевтичну, семіотичну, постструктуралістську, культурологічну та інші методології, найбільш адекватно і природно втілюючи ідеї єдності гуманітарних дисциплін. Зважаючи на кілька “теоретичних” криз, що їх переживало світове літературознавство впродовж останніх десятиліть, а також на кризу історії літератури, яку вже не задовольняють уторовані позитивістські методи, саме компаративістика стає тією “третьою” наукою літературознавчого циклу між теорією та історією, втягуючи історію літератури в орбіту нових теоретичних досягнень і рятуючи теорію від голої затеоретизованості і спрямованості на саму себе. Отже, компаративістика додатково здійснює контроль та верифікацію історико-літературних і теоретичних аспектів, тверджень, концептів.

Через свій відкритий та поліметодологічний характер компаративістика звертається також до не традиційних для неї галузей, як-от зв’язки літератури з іншими видами мистецтва (здебільшого малярством і музикою). Цьому

питанню Д.Наливайко присвячує розділ “Література в системі мистецтв як галузь компаративістики”. Автор логічно рухається від історії розвитку проблеми (античність, Просвітництво, романтизм, Франко, Ніцше, Бахтін, Башляр) до явищ синестезії в літературній практиці – у поезії Бодлера, Верлена, Малларме, Валері, Еліота, Рільке. Як переконує вчений, саме надсловесний, “метафізичний” зміст літературного твору, який дає можливість абстрагуватися від словесно-матеріальної основи, свідчить про гомогенність із мовою інших мистецтв, створює умови для такого синестезійного взаємопроникнення.

Подаючи енциклопедичну панораму літературної імагології як галузі компаративістики, уточнюючи її предмет, завдання і стратегії, Д.Наливайко застерігає від ототожнення імагологічного образу Іншого в літературі певного народу з національними стереотипами. У звичному для цього дослідника наборі теоретичних та історико-літературних тем і мотивів (література Середньовіччя, Ренесансу, реалізму) простежується чітка структуралізація та концептуалізація, що забезпечує несподіваний елемент новизни у старій тематиці. Звертаючись до літератури Середньовіччя, автор цікавиться передусім культурно-історичними спільнотами, які перебували під впливом середземноморського силового поля культури (антична, візантійська традиція, християнство), розглядаючи ці формації в межах міжнаціонального літературного процесу. На матеріалі реалістичної літератури XIX ст. Д.Наливайко визначає доміанти систем національних культур у літературній взаємодії.

Якщо можна умовно поділити працю дослідника на теоретичну і практичну частини, то у другій він дотримується вже чіткої історико-літературної послідовності. Від проблематики Ренесансу в українській літературі (з окремою студією про італійсько-українські культурні та літературні зв’язки доби Відродження) учений переходить до порівняння українських поетик і риторик епохи бароко з домінантами теоретико-літературного мислення в тодішній Європі, ґрунтовно досліджує образ і міф Івана Мазепи в європейській літературі XVIII–XIX століть і в українському романтизмі, долучає вагомі спостереження до шевченкіани (питання націоналізму, історії та міфології в контексті європейського романтизму), а далі звертається до цілої низки актуальних проблем реалізму.

Як бачимо, прикметна ознака нової книжки літературознавця-зарубіжника Д.Наливайка – потужний українознавчий первень, завдяки

якому українська література репрезентована в багатьох культурних та історико-літературних контекстах. Саме такі зіставлення й конфронтації мають стати вирішальними в дискусійних питаннях розвитку української літератури. Зрештою, у цьому полягає одне з найосновніших завдань компаративістики. Часто подібні ретельні зіставлення спонукають до доволі суворих і категоричних, але справедливих висновків.

Д.Наливайко порушує питання: чи був Ренесанс в українській літературі? І доводить, що спонтанні гуманістичні вияви, що їх спостерігаємо в українській культурі XVI–XVII ст., не дають підстав стверджувати існування ренесансної культури на українському ґрунті. Культурно-мистецькі та історико-літературні характеристики Ренесансу (“гуманізація і секуляризація культури, освоєння античної спадщини, перехід до нової жанрової системи тощо”) здобули в нас визнання здебільшого лише в добу бароко – першої справді спільної художньої та культурної платформи європейських літератур. Яскраві зразки ренесансної новолатинської літератури спостерігаємо лише в культурному просторі польсько-українського помезів’я, на якому відбулася зустріч Сходу і Заходу, коли італійське Відродження взаємодіяло з православно-слов’янськими традиціями.

Такої самій ревізії піддано й давні українські поетики та риторики. Дослідник стверджує, що насправді “барокові” поетики – не барокові, адже в них можна констатувати лише “барокові нашарування на класицистичну чи шкільно-класицистичну основу”. Утім, це явище було досить поширеним і в інших європейських барокових літературах. Адже теорія та художня практика вкотре доводять, на прикладі літератури бароко, абсолютну необов’язковість чітких взаємовідповідностей.

Звертаючись до проблеми Т.Шевченка, Д.Наливайко прискіплює і критично аналізує найновіші, зокрема й “скандальні”, праці. Науковець висновує: Шевченкова міфотвор-

чість (“первісна”, за Г.Грабовичем, чи “авторська”, за О.Забужко) не відкидала історію України – вона “виростала з неї та концентрувала її досвід і сенси у своєрідну міфологізовану метаісторію й водночас пролонгувала її у формі профетично-візіонерського прозріння в майбутнє, до відродження батьківщини і ствердження в ній “Божої правди”.

Не бракує нових прочитань і переосмислень у традиційній для автора темі реалізму і прози XIX ст. загалом. В огляді епістемології й поетики реалізму Д.Наливайко полемізує з Д.Затонським і доводить правомірність існування міметичного мистецтва поряд із більш “метафоричними” формами осмислення й вираження дійсності та внутрішнього світу людини. Безперечно цікаві для дослідників цього періоду й міркування вченого про місце та специфіку української реалістичної прози в європейському контексті. Домінантою, що найяскравіше вирізняла український реалізм серед західноєвропейського чи російського і споріднювала із західно- та південнослов’янським, була його орієнтованість на так звані “демократичні низи”, на селянство, що позначилось на художньому рівні та визначило поетику, формо- і змістоформувальні складники творів та стилі тогочасної української прози.

Спрямовуючи свою дослідницьку увагу чи на драматизацію епічних форм у прозі XIX ст., чи на виявлення натуралізму в українському письменстві, простежуючи “вписаність” українських неокласиків у контекст європейського класицизму й неокласицизму, Д.Наливайко постає перед читачем зразковим дослідником, з яким можна погоджуватись чи полемізувати. Адже автор “Теорії літератури й компаративістики” – один із небагатьох у світі компаративістів універсального масштабу, знання та інтереси якого не обмежуються двома чи трьома літературами, а теорія обов’язково буде втілена в художній практиці.

Ростислав Радішевський

ПІВЗАБУТИЙ ПРИСМАК СОПЛКИ

Скупейко Л. Міфопоетика “Лісової пісні” Лесі Українки. – К.: Фенікс, 2006. – 416 с.

Оцінюючи рефлексії модернізму (хай не лише раннього) в сучасному українському літературознавстві (хай не лише лесезнавстві), неодмінно виникає бажання процитувати епілог до циклу “Невольницькі пісні” Лесі Українки: “... Стих карнавал, а тії, що пили, /

для нас покинули важке похмілля...”¹ Удавання до такої сентенції – не претензійний закид молодого філолога. Адже останнім часом стає

¹ *Українка Леся*. Твори: У 4 т. – К., 1981. – Т. 1. – С. 230-231.